

Prekaryalaşan orta sınıf, Gezi ve sosyal medya

Dağhan Irak

2000'lerin sonundan itibaren sosyal medyanın toplumsal muhalefet hareketleri tarafından aktif olarak kullanılması, iletişim bilimlerinin kadim münazaralarından birini tekrar canlandırdı. Yeni medya araçlarının bu şekilde kullanılıp kullanılmayacağı tartışması, ta radyonun ilk yıllarına kadar uzanıyor. Berholt Brecht'in meşhur "Bir İletişim Aracı Olarak Radyo" metni [1930/1979], bu tartışmanın en eski örneği. Zaman içerisinde Walter Benjamin [1968], Hans Magnus Enzensberger [1974] gibi düşünürler de kendi dönemlerinin "yeni medya"sının politik işlevleri üzerine yazıp çizdiler. Yani, yeni bir tartışmanın başlamış olması şöyle dursun, elimizde oturmuş bir literatürü de olan bir mevzudan bahsediyoruz. Tartışmanın tarafları da üç aşağı beş yukarı belli; en son Paolo Gerbaudo'nun tarif ettiği şekliyle "tekno-iyimserler" ve "tekno-kötümserler". Bir tarafta teknolojik gelişmelerin kaçınılmaz olarak toplumları demokratikleştireceği inancı, diğer tarafta ise yeni araçların sahipliğinin sınırlı olması nedeniyle mutlaka varolan uçurumları derinleştireceğine olan inanç var [Gerbaudo, 2012: 9]. Bir tarafın teknolojik, diğer tarafın ekonomik belirleyiciliğe saplanmış olması, ister istemez daha serinkanlı bir analizi gerekli kılmaktadır. Bu analizi yaparken, bu tartışmanın akranı olan bir başka kavrama, "prekarizasyon" kavramına da ihtiyacımız var.

Prekaryaya nedir?

İlk olarak Pierre Bourdieu'nün maaşlı, kadrolu işçilerle, düzensiz çalışan işçilerin ayrımında kullandığı "prekarite" (düzensizlik) kavramı, son yıllarda bir çalışma biçiminden çok yerleşik bir sosyal sınıfa dönüştü. Standing, hızla yeni bir sosyal sınıf hâline gelen "prekaryayı" "preker"le "proleterya"nın bir bileşimi olarak tanımlamaktadır [Standing, 2014: 7]. Bu tanıma biraz açmak gerekirse, teknolojik ilerlemeyle beraber kapitalizm için "ihtiyaç fazlası" hâline gelen ve daralan işçi sınıfının yerini alan esnek çalışma koşullarına tâbi kitlelerin prekaryayı oluşturduğu söylenebilir. Standing'in de altını çizdiği üzere [5-6], bu sınıfın ortaya çıkışı 1970'lerden itibaren etkisini arttıran neo-liberal "kâr maksimizasyonu" odaklı politikalarla paralellik gösterir. Az önce yaptığımız tanıma ek olarak, prekarizasyonun yalnızca "salariat" yani kadrolu, maaşlı işçi sınıfına olan ihtiyacın azalmasından değil, bu sınıfın kâr amaçlı olarak daraltılmasından ve daha az sayıda insana daha farklı ve çeşitli iş yaptırılmasından da ileri geldiğini söyleyebiliriz.

Prekaryanın son dönemin çok tartışılan kavramlarından biri olmasında temel etken, hiç kuşkusuz ki, 2000'lerde bu sınıfın lokomotifliğini yapan şehirli, yüksek eğitilmiş gençliğin "küreselleşme karşıtı" ya da daha doğru tanımla "alternatif küreselleşmeci" politik taleplerle sokağa inmesi oldu. Seattle ve Cenova'daki Dünya Ekonomik Forumları'na karşı düzenlenen Dünya Sosyal Forumları ile başlayan bu hareket, 2010'larla beraber özellikle Batı ülkelerinde farklı sokak hareketlerine dönüşürken, başlangıçtakinden farklı olarak çalışma koşullarına dair taleplerin öne çıktığı görüldü. Bu noktada prekaryanın sınıf karakterinin çok yakın zamanda politik bir aksiyona dönüştüğünü ileri sürmek mümkündür. Diğer taraftan, bu yılların bir diğer önemli gelişmesi de prekarizasyonun entelektüel üretim yapılan alanlarda hissedilmesi oldu. Medya ve akademi gibi alanlarda yaşanan "sektörleşme", Türkiye'nin de başı çektiği pek çok ülkede bu alanlarda çalışanların bir çeşit "sınıf farkındalığı" geliştirmesine neden oldu. Andrejevic'in de altını çizdiği üzere, yaratıcı işlerde çalışanların ve akademi mensuplarının prekarizasyona maruz kalması, bu konuyu daha fazla tartışılır hâle getirdi [Andrejevic, 2014: 186]. Burada yine "kültürel sermaye" kavramının büyük önem taşıdığını düşünmekteyiz. Prekaryanın geliştirmekte olduğu sınıf bilinci, bu sınıfın kültürel sermaye birikiminin yükselmesi ve bu sermayeyi hegemonya karşıtı bir silaha dönüştürerek ekonomik ve sosyal sermaye sahiplerinin karşısına çıkarmasıyla oldu. Bunun izlerini sokak hareketlerindeki metodlarda, özellikle de Occupy Wall Street'ten itibaren hem sokakta, hem de sanal dünyada geliştirilen taktiklerde görebilmekteyiz. Gezi Direnişi de hem sokak, hem de Internet

açısından bunun tipik bir örneği. Dahası Türkiye'de AKP rejiminin kendi ekonomik ve sosyal ağlarını kurarak modern sekülerleri dışlamasıyla kemikleşen hegemonik hattın karşısında kültürel sermayenin hemen hemen tek savunma silahı olarak kalması, Gezi Direnişi'ni yalnızca karakteristik değil, aynı zamanda özgün de kılıyor.

Türkiye'de prekarizasyon

Türkiye'de neo-liberal politikaların yerleşmesi, birbirine bağlantılı olarak 24 Ocak 1980 kararları, 12 Eylül 1980 darbesi ve bu ikisinin içinde ekonomi politikalarının belirleyicisi olarak yer alan Turgut Özal'ın iktidarı döneminde, yani 1980'lerin tamamında gerçekleşti. Ancak her ne kadar neo-liberal politikaların etkileri net bir şekilde hissedilse de, özellikle bankacılık gibi bazı kilit sektörlerde eski, pre-modern diyebileceğimiz alışkanlıkların baskın olması dönüşümün tamamlanmasını geciktirdi. Dahası 1990'lardan itibaren Türkiye'nin daha ziyade laiklik-İslamcılık çekişmesiyle meşgul olması da neo-liberal ekonomik prensiplerin tamamen yerleşmesini 2000'lere sarkıttı. 2001 Ekonomik Krizi bu anlamda bir milat kabul edilebilir. Türkiye'nin mâli yapısını ve ekonomik sistemini IMF ve Dünya Bankası'nın telkinleri doğrultusunda yenilemesi ve sonrasında Batı'dan destek alarak iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu çizgide devam etmesi, gecikmeli de olsa prekarizasyonu Türkiye'de başlattı. Oğuz'un da dikkat çektiği üzere, bu alanda atılan adımlardan ilki 2003 tarihli 4857 sayılı İş Yasası oldu [Oğuz, 2011: 8]. Bu yasayla işgücü esnekleştirildi ve güvencesizleştirildi. Dolayısıyla, Türkiye'de de prekaritenin bir çalışma şekli değil, sürekliliği olan kitlesel bir durum olduğunu görebiliyoruz. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Türkiye'de prekerleşmenin tamamen AKP iktidarı dönemine denk gelmiş oluşudur. Bunun AKP'nin kendi belirleyiciliğinden ziyade zaten Türkiye'nin 2001'de sokulduğu bir yola uyumlu olmasından kaynaklandığını söylemiştik. Ancak, AKP'nin on iki yılını dolduran iktidarında giderek otoriterleşmesi ve bir çeşit otokratik rejime dönüşmesi, prekarizasyonun artışında ciddi bir irade gösterdiğini de gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, AKP'yi prekarizasyonun sorumluluğundan azat etmek -tıpkı Özal iktidarını darbenin sorumluluğundan azat etmek gibi- iktidar apolojizminden başka bir işe yaramayacaktır. AKP ile prekarizasyon arasındaki hem zamansal hem de siyasal paralelliğin bizi daha çok ilgilendiren sonucu ise, AKP'den farklı gerekçelerle (İslamcılık, yaşam tarzlarına müdahale, yolsuzluk gibi) rahatsız olan kitlelerin, TEKEL direnişinden itibaren güvencesiz çalışma koşullarına itirazla sokaklarda olan kitlelerle birleşmesi ve AKP karşıtlığı üzerinden sözleşmesiz bir ittifak kurmasıdır. AKP, özellikle 2010 Anayasa Referandumu'ndan sonra Türkiye'deki rejimin tek ve tartışılmaz sahibi olarak kendini -Recep Tayyip Erdoğan'ın neredeyse yarı ruhani temsilciliğinde- öne çıkarırken, kendisinden farklı taleplerle rahatsız olanları da bir araya getirmiştir. 2013 Gezi Direnişi'nin bunun kristalize olmuş hâli olduğu söylenebilir. Farklı kesimlerin bir araya gelmesinin getirdiği sonuçlardan biri de, bu makalede inceleyeceğimiz üzere kültürel sermaye birikiminin hızlanması olmuştur.

Sayısal uçurum ve kültürel sermaye

Kitlesel-toplumsal hareketlerle yeni medya araçlarının ilişkisini tartışırken, ilk ele alınması gereken bu araçların, dolayısıyla internetin herkesin erişimine eşit mesafede olup olmadığıdır. Teknolojinin sahipliği ve bunun kamunun kullanımına hangi yollarla açıldığı, ister istemez küresel bir "sayısal uçurum" (digital divide) meselesini beraberinde getirir. Bu konuda yazılmış muhtemelen en eski metin olan Brzezinski'nin 1969 tarihli "Değişim Süreken Anlamı Aramak" başlıklı makalesinde şöyle denmektedir; "Endüstriyel fazın da ötesine geçen bu hareket, Amerika'yı dünyanın kalanından ayırıyor, zaten ayrımlar içindeki insanoğlunun içindeki bölümlenmelerin daha da artacağını muştuluyor." [Brzezinski, 1969: 141]. Yazar aynı makale içinde yeni koşullarda "sosyal yetenek" in öne çıkacağını ileri sürmüş, "siyasal sistem içinde elitlerin yeniden eğitiminin" şart olacağını söylemiştir [a.g.e: 147]. Brzezinski'nin makalesine retrospektif olarak baktığımızda, kast ettiği "bölümlenme"nin "sayısal uçurum", "sosyal yetenek" olarak kullandığı kavramın ise ilerleyen yıllarda Pierre Bourdieu'nün detayıyla sunacağı "kültürel sermaye" kavramı olduğunu

görebiliyoruz.

Meseleye medya çalışmaları ve iletişim bilimleri alanından bakarsak, “sayısal uçurum”un internet ve yeni medya araçlarıyla ilgili araştırmalarda sosyolojinin kapısını açacak kavram olduğunu, en azından günümüz için, söyleyebiliriz. Hoffman ve Novak, internetin dünyaya yayıldığı yıllarda demografik değişkenlerin ve eğitimin “sayısal uçurum”un, yani Lloyd Morrisett'ten alıntıladıkları şekliyle “olan”larla “olmayan”lar arasındaki farkın bu yayılmanın şeklini belirleyebileceğini söylemişlerdir [1999: 2-3]. Her ne kadar Wellman ve diğerleri, Internet aktiviteleriyle demografik unsurlar arasında bir korelasyon olmadığını iddia etse de [2001: 443], bunun iki noktada sorunlu bir önerme olduğunu düşünüyoruz. Birincisi, böyle bir iddia ancak demografik farkların görece daha az olduğu toplumlarda geçerli olabilir. Dahası, “sayısal uçurum” kanımızca yalnızca demografik ve ekonomik verilerle ya da Internet üzerindeki aktivitelerin kategorilendirilmesiyle ölçülebilecek bir şey de değildir. Zira, Web 2.0 sonrası gelişen yeni medya araçları, özellikle de sosyal medya interneti büyük oranda kullanıcının içerik sağlamasına açmış, ve kaçınılmaz bir içerik-söylem tartışmasını beraberinde getirmiştir. Rahatlıkla denilebilir ki, internet kullanıcılarının davranışları, artık yalnızca sayısal verilerle analiz edilemez. Bu artık bir içerik meselesidir ve sözel analizleri de zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, artık mesele yalnızca interneti kimin kullandığı değil, nasıl kullandığıdır da. Bu, hiçbir şekilde “sayısal uçurum” meselesinin ortadan kalktığı anlamına gelmiyor. Aksine, sorunun sosyokültürel bir inceleme alanı hâline gelmiş olması, bu uçurumun varlığına daha fazla kanıt sağlama olanağı tanımaktadır. Değişen “sayısal uçurum”un belirlendiği kriterlerdir. Bu kavram, artık internet erişimine sahip olmak kadar içerik üretme yetisine sahip olup olmamak üzerinden de değerlendirilmelidir. Bu noktada, Pierre Bourdieu'nün “kültürel sermaye” kavramı kaçınılmaz olarak devreye girecektir.

Pierre Bourdieu'ye göre sermaye, kendini üç temel şekilde gösterebilir; ekonomik, sosyal ve kültürel. Kültürel sermaye kendini vücut-zihin içinde var edebileceği gibi, kültür ürünleri vasıtasıyla ya da okul gibi kurumlar aracılığıyla da edinilir [Bourdieu, 1986: 241-242]. Diğer taraftan kültürel sermaye aileden miras olarak alınabildiği gibi çevreden de alınan bir şeydir [Bourdieu, 1973/1999]. Kültürel sermayenin belli koşullarda ekonomik sermayeye dönüşmesi mümkündür [Bourdieu, 1986: 241]. Selwyn'in belirttiği gibi, günümüzde bir teknolojiye sahip olup olmamak ve o teknolojiyi anlamlı bir şekilde kullanıp kullanamamak da kültürel sermayenin konusuna girer [Selwyn, 2004: 353]. Teknolojiyle birey arasındaki ilişki de büyük oranda kültürel sermayeyle belirlenir ve bu erişime sahip olup-olmama ya da az-çok kullanma meselelerinden daha derinlikli bir analiz imkanı sağlar [Jung ve diğerleri, 2001: 513].

Dolayısıyla, “sayısal uçurum” kavramını da “kültürel sermaye” üzerinden genişletmek, daha doğrusu derinleştirmek gerekmektedir. Yeni medya araçlarıyla toplumsal olayların birlikteliği tartışması, yalnızca medya çalışmaları eksenine sıkıştırılarak anlaşılabilir bir şey değildir. Özellikle günümüzdeki süreç, daha kapsamlı bir sosyolojik tartışmaya ihtiyaç duyuyor. Bu noktada Bourdieu'nün “kültürel sermaye” kavramı oldukça açıklayıcı olacaktır. Bilhassa, Türkiye'nin 12 Eylül referandumundan beri geçirdiği ve ülkeyi otokrasiye sürükleyen değişim ve bu dönüşümün taraflarının bu teori üzerinden oldukça özgün bir vaka oluşturduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla, bu makalenin temel amacı, günümüzün yeni medya araçlarını, özellikle de sosyal medyayı gündelik bir direniş vasıtası hâline getiren bir kitlenin politizasyonunu anlamaya çalışmaktır. Tabii bu noktada mutlaka altını çizmemiz elzem olan, bu makalede ya da başka bir tartışmada varılacak hiçbir sonucun, kapsamlı alan araştırmaları olmaksızın kesin bir yargı taşımaması gerektiği. Elimizdeki veriler, bize kuşbakışı bir analiz imkanı veriyor, ancak eğer ayaklarımız yere basacaksa bu konuda yapılan sosyolojik çalışmaların kapsamının genişleyerek alana inmesi şart. Diğer taraftan, çok ciddi fiziksel ve psikolojik şiddet uygulanan, araştırmacının da buna maruz kalanlar arasında yer aldığı bir dönem yaşıyoruz. Bu tabii ki çalışmalara pratik ve psikolojik güçlükler çıkarıyor. Bu nedenle, dikkatli ve ölçülü kuşbakışı analizlere de ihtiyacımız var, (şu an okuduğunuz da dahil olmak üzere) bu çalışmaların yalnızca alan araştırmalarına kolaylaştırıcı olduğunu kabul ederek.

Türkiye ve sayısal uçurum

Sayısal uçurum meselesine Türkiye açısından bakarsak, internetin ülkeye ilk girdiği yıllarda sosyoekonomik açıdan dramatik bir tablo olduğunu görürüz. 1997 ve 2000 yıllarında TÜBİTAK tarafından iki kez yapılan ve bu alanda ilk verileri ortaya koyan “Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması”nda, 2000 yılında üst gelir grubunda bilgisayar sahipliğinin %64.70 oranındayken alt gelir grubunda bu oranın yalnızca yüzde 2 olduğu görülmektedir [TÜBİTAK-BİLTEN, 2001: 35]. Aynı yıl içerisinde alt gelir grubunda internete erişim binde 55 oranındayken üst gelir grubunda bu oran yüzde 52'dir [a.g.e: 38]. Aynı bölünme coğrafi olarak da karşımıza çıkmaktadır. 2000 yılında Marmara Bölgesi'nde bilgisayar sahipliği oranı %16.8 iken Güneydoğu Anadolu'da bu oran yalnızca %1.2'dir. [Öztürk, 2005: 8]. Geniş bant internet kullanımının ucuzladığı ve yaygınlaştığı daha yakın tarihlere bakıldığında ise farkın azalmakla beraber çok kayda değer bir gelişme sağlanamadığı da görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun “2009 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması”na göre, yüksek okul mezunlarının %88.5'i bilgisayar kullanırken, ilköğretim mezunları arasında bu oran %12.8, ortaokul ve dengi okul mezunları arasında %55.3'tür [TÜİK, 2009]. 2013'te bu oranlar sırasıyla %92.4, %19 ve %61.3 olacaktır. [TÜİK, 2013]. Bu istatistikler Türkiye'de başından itibaren sayısal uçurumun fazlasıyla yaşandığını göstermektedir. Tabii bu rakamlardan anlaşılacak olan, bu uçurumun sosyokültürel olarak nasıl konumlandırıldığıdır. TÜBİTAK ve TÜİK verileri kullanım istatistikleri açısından faydalı olmakla beraber özellikle Web2.0 ve sonrasında meselesi olan içerik üretimi konusunda fazla bir veri sağlamamaktadır.

Yeni medya araçlarındaki içerik üretimi hakkında yine de bir söz söylemek gerekirse, Türkiye sosyal medya araçlarına son derece sıcak yaklaşmış ve kullanım oranları enteresan bir tablo ortaya koymuştur. Gezi eylemleri öncesinde (Mayıs 2013) Türkiye'de internet erişim oranı %44.4'ken Avrupa Birliği ülkelerinde bu %73, kıta Avrupası'nda ise %63.5'ti [Internet World Stats, 2013]. Ancak Facebook kullanım oranlarına bakıldığında Avrupa Birliği'nde oran %38.3 iken, Türkiye'de %39.3 idi [quinty.com, 2013]. 2014 itibarıyla ise Türkiye'deki 36 milyon 455 bin internet kullanıcısına 32 milyon 131 bin Facebook hesabı düşüyor. Dolayısıyla, Türkiye'de Facebook kullanımının neredeyse internet kullanımıyla eşit duruma gelmiş olduğu söylenebilir. 2012 sonuna doğru Türkiye'deki Twitter hesabı sayısı ise 9 milyon civarındaydı [semioCast.com, 2012]. Aynı şekilde Arap Baharı sırasında Mısır'daki Twitter kullanım oranı yalnızca binde 26'ydı, hiçbir Arap ülkesinde o dönemde Twitter kullanıcı oranı %9'u geçmiyordu [Dubai School of Government: 2012]. Dolayısıyla salt rakamların açıklayamadığı bir durumla karşı karşıyayız.

Türkiye'de Gezi öncesi sosyal medya kullanımı bu kadar Facebook merkezliken, eylemlerin büyük oranda Twitter'dan yayılmış olmasını nicelik yerine nitelik, yani kullanıcıların kültürel sermayesiyle açıklamak durumundayız. New York Üniversitesi sosyal Medya ve Siyasal Katılım Laboratuvarı'nın Gezi eylemleri sırasındaki sosyal medya ve Twitter kullanımıyla ilgili raporunda eylemler sırasında atılan twitlerin büyük bölümünün sahil kentlerinden atıldığı görülüyor [SmaPP, 2013: 3]. Bunun yanı sıra Twitter'da mesaj dağılımlarının İspanya'daki protestolara kıyasla çok daha hiyerarşik olduğu, yani gazeteciler ve ünlüler gibi etki alanı yüksek kişilerin mesajların yayılmasına ciddi etki yaptığının altı çiziliyor [a.g.e:6]. Önemli olan bir başka nokta ise Twitter kullanımının medyanın uyguladığı otosansür nedeniyle elzem hâle gelmesi ve eylem noktalarından atılan mesajlar kadar yabancı basın geçtiği haberlerin de Türkçe'ye Twitter üzerinden girmesi. Turgut Özal döneminde oligopolleşen ve Tayyip Erdoğan döneminde el değiştirerek devlet aygıtına eklenen medyanın kamuyu bilgilendirme işlevini yerini getiremez hâle gelmesi, yeni medya kanallarının haberleşme ve toplumsal münazara için kullanılmasının önünü açtı. Philips, Couldry ve Freedman; Bourdieu'den referansla prekaritenin gazetecinin özgürlüğüne darbe vurduğunu ve kültürel sermayeye sahip dahi olsa, önceliğinin işini korumak olduğunu söylemektedir [Philips, Couldry ve Freedman, 2010: 68]. Bu durum Gezi sürecinde ana akım medyadaki gazetecilerde de

gözlemlenmiş, ve alternatif kaynakların aranması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Dolayısıyla Twitter, eylemler sırasında ana akım medyanın yerini almakla kalmadı, onun işlevini de yerine getirmiş oldu. Bunun bu şekilde gerçekleşebilmesi de yine eylemler sırasındaki Twitter kullanıcılarının kültürel sermayesini incelemeyi gerekli kılıyor.

Gezi Direnişi ve kültürel sermaye meselesi

Atak, Gezi'ye ve çağdaşı eylemlere yüklenen “orta sınıf radikalizmi” ünvanına karşı çıkararak, bu eylemlerin sınıf bazlı eylemler olduğunun kesin olmadığını ve katılanların genç ve öğrenci olmalarının illâ orta sınıf olduğunu kanıtlamadığını öne sürmektedir [Atak, 2014]. Atak'ın Klaus Eder'in “yeni siyasal sınıflar” [Eder, 1993] kavramı üzerinden getirdiği orta sınıfların farklı kimlikler üzerinden radikalleşmesi hipotezine karşı yaptığı eleştirinin kanımızca boşlukta kalan tarafı Türkiye'deki orta sınıfın eylemliliğinde doğrudan bir “orta sınıf karakteri” araması olmuştur. Atak'ın da belirttiği gibi Gezi eylemlerinde “orta sınıf bilinci” sergilenmemiştir ve eylemler “bir sınıfa karşı” değildir [Atak: 82]. Lâkin, eylemlerin pratiğine bakıldığında hem kullanılan yöntemler (özellikle kültürel üretim noktasında), hem de talepler Eder'in çizdiği tabloyla uyum sağlamaktadır. Eğer Gezi'nin “lidersiz bir kitle hareketi” olduğunu kabul edersek, söylemin belirleyiciliği katılanların sınıf aidiyetlerinin önüne geçer. Her ne kadar eylemler açık bir sınıf karakterine dayanmıyorsa da, öncelikli söylem ve talepler (özgürlük, otokrasi karşıtlığı, çevresel talepler, demokrasi) ile bunların ifade edildiği mecralar (sosyal medya, duvar yazıları, şarkılar, posterler vs.) eylemlerin katılımcılarında net bir kültürel sermaye birikimine işaret etmektedir. Bu noktada, yalnızca ekonomik sermaye üzerinden bölümlendirilmiş bir sınıf analiziyle meselenin altından kalkılamayacağı ortaya çıkar. Zira, eylemler doğrudan bir “zevk” (taste, goût) meselesini akla getirmektedir, ve bu noktada eylemcilerin ekonomik sermaye sahip olup olmaması tâli önemde kalırken, kültürel sermaye belirleyici hâle gelir. Pierre Bourdieu'nün La Distinction'da açıkça gösterdiği gibi kültürel, sosyal ve ekonomik sermayenin bireylerde ve gruplarda birbiriyle orantılı olması gerekmez, bu sermayelerin farklı şekillerde ortaya çıkması farklı zevkleri ve yaşam tarzlarını beraberinde getirir [Bourdieu, 1984: 128-192]. Gezi eylemlerinin katılımcılarıyla ilgili elimizde yeterli saha araştırması olmadığından ekonomik ve sosyal sermayeleri hakkında çok fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla, klasik bir sınıf analiziyle bakıldığında Atak'a hak vermek gerekir. Ancak Gezi'nin yarattığı kolektif kültürel üretim arkasında ciddi bir arşiv bırakmıştır ve buradan girişilecek bir söylem analizi eylemcilerin ortak kültürel sermayesi hakkında çok daha net fikir verebilir. Sözalan'ın “zincirlerinden boşalmış yaratıcılık” [Sözalan, 2013: 149] olarak tanımladığı bu fenomen, Gezi'nin doğru analizi için bize daha fazla alan bırakmaktadır. Öğütle, haklı olarak Gezi'deki “komün” pratiğinin komünizmle anarşizmin ortak tarihinin bir parçası olduğunu hatırlatmaktadır [Öğütle, 2014: 141]. Ancak günümüz Türkiye'si gibi siyasal örgütlülüğün zayıf olduğu bir ülkede, milyonların katıldığı bir eylemin parçalarının o tarihsel pratikleri biliyor olmasının da bir kültürel sermaye meselesi olduğunun altını çizmek gerekir.

Diğer taraftan kültürel sermaye birikiminin eylemlerdeki belirginliği, bizi bir tür determinizme de itmemelidir. Özellikle, eylemlerdeki yeni medya kullanımı üzerinden yapılacak okumalarda bu tür bir korelasyon kurulması eğilimine dikkat etmek gerekir. Vissers ve Stolle'nin de belirttiği gibi Gezi eylemleri ya da Quebec'teki protestolar gibi dijital mecraların “çevrimdışı protestolar”ı hızlandırdığı olaylar olduğu gibi bu etkinin hiçbir şekilde yaşanmadığı da pek çok örnek verilebilir [Vissers ve Stolle, 2013: 2]. Bizim, Onur Yazıcıoğlu'yla beraber 2011-2012 yılları arasında farklı sosyal medya mecraları üzerinde (Twitter, Facebook, sözlükler, forumlar, haber siteleri) yaptığımız içerik araştırmaları, toplumsal muhalefetin bu mecralarda kendini sokaktakinden daha baskın gösterdiği, ancak Kürt hareketi ya da siyasi partiler gibi örgütlü hareketlerin dahil olmadığı vakalarda bunun kitlesel sokak hareketlerine dönüşmediği şeklindeydi (bu ikinci duruma, Twitter'da gündeme oturan Roboski Katliamı ya da Facebook'tan örgütlenen Bilgi Üniversitesi kampüsündeki festivalde alkol satışı protestoları örnek verilebilir)¹. Dolayısıyla 2011-12'de karşımıza çıkmayan sokak-sosyal

1 Konuyla ilgili vaka analizleri için Onur Yazıcıoğlu, Dağhan Irak “Türkiye ve Sosyal Medya”, Okuyan, 2012.

medya bağlantısının Gezi'de kurulmuş olmasını yeni medya araçlarını mitleştirerek açıklayamayız. Dolayısıyla bu tarz bir kolaycı belirleyiciliğe kaçmaksızın, eylemleri tarihselliği üzerinden aramak gerekir.

Türkiye'de şu anki direniş eksenini iyi anlamak için, 2000'lerin başında Kemalistlerle AKP arasında yaşanan güç değişimi sırasında olan bitene iyi konsantre olmak gerekir. Bu beş-altı yıllık kısa süre içinde, Türkiye resmi olarak Avrupa Birliği adayı oldu, pek çok köklü hukuk reformu yaptı, demokratikleşme paketleri geçirildi, idam cezası kaldırıldı ve 2001 krizi sonrasında bankacılık reformuyla Türkiye ekonomisiyle küresel ekonomi arasındaki uyumsuzluklar giderildi. Yine bu dönemde Türkiye, Avrupa Birliği kapsamındaki pek çok eğitim programına dahil oldu. Sekiz yıllık eğitimin yabancı dil öğretimine vurduğu darbeye rağmen (pek çok köklü lise ortaokul bölümünü kapamak zorunda kaldı ve bu okulların verdiği eğitim yerine ilköğretim eğitimi sunuldu) ülkenin yüzünü dünyaya dönmesi iyi yetişmiş, yabancı dil bilen, dünyayı takip eden, algıları açık bir kuşağın yetişmesini sağladı. Bu kuşak dünyada olan biteni takip ediyor, alternatif küreselleşme hareketlerini, dünya çapındaki demokratik talepleri izleyerek kendini bunların parçası sayıyordu. 2003'de 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'te halk baskısıyla reddedilmesi ve 2004 NATO karşıtı gösterilerin kiteselliği büyük oranda bu kuşağın zaferiydi. Türkiye, belki de tarihinin demokratik zirvesini yaşıyordu. Dahası, kendini “dünya vatandaşı” gören bu kuşak, kendine güvenli, mutlu ve gelecekte ümitliydi.

Bu noktada, Türkiye'de yaşanacakların kaderini belirleyen bir olay, aslında Avrupa'daki krizin gölgede kalan bir sonucuydu. Avrupa'yı çok ciddi vuran küresel kriz, AB hülyalarıyla büyüyen ve muhtemelen ülke tarihinin en iyi yetişmiş kuşağı olan bahsettiğimiz kuşağın “beyin göçü” imkanını sıfırladı. AKP iktidarı rejimleşirken, başka koşullarda-ülkelerde kaçarak diasporalaşması beklenebilecek bu kitle ülkede hapis kalmıştı. Erdoğan'ın otoriterliğinde vücut bulan rejim, bu kitleyle uzlaşmayı düşünmüyordu. Onun yerine alkol kısıtlaması, kürtaç yasağı gibi doğrudan yaşam tarzına karışan uygulamalar ve büyükşehirlerin dokusunu bozan toplu konut uygulamalarıyla bu insanlara gettolaşacak kadar bile alan bırakılmıyordu. Zaten küresel konjonktür nedeniyle orta sınıftan prekaryalaşmaya doğru gerileyen, ileri dönük bir hayat planı kurmakta zorlanan bu kitle, AKP rejiminin uzlaşmazlığı sonucu parkının, bahçesinin, evinin, yatak odasının da kaygısını yaşamaya başladı. Gezi Parkı ve sonrasındaki Haziran direnişleri bu patlama oldu. Sonrasında ise direnişin gündelikleşmesine şahit olduk.

Pek çoğu geçmişte örgütlü siyaset yapmamış bir kitle sokakları doldururken, yaşanan en önemli değişim AKP'yle bu kitle arasındaki savaşın kültürel cephesinin açılması oldu. Gezi, doğrudan bir yaşam tarzı isyanı olarak patladı ve diğer politik taleplere bunun üzerinden açıldı. Gündelik hayatın bu kadar çekirdekte olması, kültürel üretimin doğal olarak bir savaş aracına dönüşmesine yol açtı. Sloganlar, duvar yazıları, çizimler, video üretimleri direnişin söylemini belirledi. Hükümetin ekonomik ve sosyal sermayesine tamamen teslim olan medyanın eylemlere ve özellikle de polis şiddetine sansür uygulaması, sosyal medyayı direnişin resmi iletişim aracına dönüştürdü. Bunun böyle olması alter-küreselleşme eylemleriyle başlayan ve Occupy Wall Street'e, indignados'a, Yunanistan'daki eylemlere ve Arap Baharı'na kadar gelen trendle de uyumluydu. Dahası, eylemlere katılan kitlenin kültürel sermayesi ve sosyal medyaya hakimiyeti, dünyadaki eylem pratiklerini bu mecra üzerinden kolaylıkla harekete geçirmesine ve eylemleri küresel çapta bir direniş destanına dönüştürmesine imkan sağladı.

Direnişin kültürel alandan patlak vermesi ve kültürel sermaye üzerinden gelişmesi, hegemonik çatışma açısından enteresan bir duruma yol açtı. AKP, ekonomik ve sosyal sermayenin sahibi olarak hegemonya kurmaya çalışırken, bu yolda sahip olması gereken üçüncü şey, yani kültürel sermaye tamamen karşıtlarının elindeydi. Diğer taraftan böyle bir çatışmanın ortaya çıkmasında, AKP'nin akılcılığı reddeden ve uzlaşarak beraber hegemonya kurabileceği bir kitleyi tamamen karşısına alan tavrı kadar, geçmişte orta sınıfı temsil eden bu kitlenin, prekaryalaşmasının da büyük etkisi

olduğunu düşünmüyoruz. Şehirli, eğitilmiş, beyaz yakalılarının ekonomik sermayeden paylarını alma şansları mevcut koşullar dahilinde giderek azalmaktaydı ve AKP'nin bu alandaki etkisi daha ziyade İslami burjuvazi karşısında alan kaybeden sistemin eski egemenlerine oldu. Bu bağlamda, eğer AKP olmasaydı da orta sınıfın prekaryalaşmasının gerçekleşeceği söylenebilirdi. Hatta 2007-2008 ekonomik krizinin büyük oranda İslami sermaye sayesinde geçirildiği düşünülürken bu dönüşüm daha da hızlı olabilirdi. Ancak asıl kritik olan, bu kitlenin AKP'nin kadrolaşma ve yandaşlaşma hareketleriyle sosyal sermayesini tamamen kaybetmesi, yani kendisini ait olduğu yerde tutan ağların dışında kalması oldu. Biatın geçer akçe olarak meziyet ve liyakatın yerini alması, yetişmiş modern bir kuşağı oyun dışı bıraktı. Bahsettiğimiz gibi “beyin göçü”nün de mümkün olmaması bu kuşağın mutsuzluğunu çözümsüz kıldı.

Fuchs ve Sandoval; zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumun büyümesi, yayılan prekarite ve kapitalizmin küresel krizinin neoliberalizmin “sağduyulu” bir seçenek olarak algılanmasını sonlandırdığını ileri sürer [Fuchs and Sandoval, 2014: 11]. Erdoğan rejiminin akılcılığı ve demokratik tartışma ortamını terk ederek, özellikle 2010 referandumundan itibaren Türkiye'deki çözümü hızlandırdığını söylemek mümkündür. Demokratik açık artıktıkça ve insanların kendilerini ifade etme şansları kısıtlandıkça, yukarıda tarif ettiğimiz kitlenin sistemin sağduyusuna olan inancı kaybolmuştur. Dahası, mevcut ekonomik koşullar da bu inançsızlığı arttırmıştır. Gezi eylemleriyle ilgili alan araştırması yapan Farro ve Demirhisar, işsizlik ve prekarite gibi sorunların bireylerin yaratıcılıklarını işlerine yansıtamamalarıyla da ilgili olduğunu öne sürmüştür ve bunun insanların kendi hayatlarını kontrol edememe duygusu yarattığını belirtmişlerdir. [Farro ve Demirhisar, 2013: 3-5]. 2011-12'de insanları sosyal medya üzerinden muhalefete iten mutsuzluğun, 2013'te sokağa taşınmasının ardında bu inanç kaybını da aramak gerekir.

Başta da söylediğimiz gibi, sosyal medyanın prekaryalaşan orta sınıfın kendini ifade etme ve hegemonyalaşan iktidarı kültürel sermayesiyle rahatsız ettiği bir mecra olarak ortaya çıkması üzerine daha fazla alan araştırmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak son on beş yılda Türkiye'de ve çevre coğrafyalarda yaşananlar ve Gezi direnişi sırasındaki eylem pratikleri bizi bu araştırmalar için daha spesifik çıkış noktaları koymaya itiyor. Bu makale, o hipotezleri ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Andrejevic, M. (2014). Alienation's Returns. Critique, social media and the information society (Online-Ausg. ed., pp. 179-190). New York: Routledge/Taylor & Francis Group.

Atak, K. (2014). D'Istanbul à Rio de Janeiro, des soulèvements de classe ? Revue internationale et stratégique, 93(1), 81.

Benjamin, W. (1968). Illuminations (Vol. 241, No. 2). Random House LLC.

Bourdieu P., (1963). Travail et travailleurs en Algérie, Paris: Mouton et Co.

Bourdieu P., The Forms of Capital (1986). Erişim: 3 Mayıs, 2014, <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>

Bourdieu, P. (1973/1999). Cultural reproduction and social reproduction. Modernity: Critical Concepts, 2, 257-271.

Bourdieu, P. (1984). Distinction: A social critique of the judgement of taste. Harvard University Press.

Brecht, B. (1930/1979). Radio as a Means of Communication: A Talk on the Function of Radio.

Screen, 20(3-4), 24–28.

Brzezinski, Z. (1969). The Search for Meaning Amid Change. *The New York Times*, 141, 146.

Dubai School of Government (2012). *Arab Social Media Report*. Dubai.

Eder, K. (1993). *The new politics of class: Social movements and cultural dynamics in advanced societies* (Vol. 23). Sage.

Enzensberger, H. M. (2000). *Constituents of a Theory of the Media*. John Thornton Caldwell, *Theories of the New Media*, The Athlone Press, London, 68.

Farro, A. L., & Demirhisar, D. G. (2014). The Gezi Park movement: a Turkish experience of the twenty-first-century collective movements. *International Review of Sociology*, 1–14.

Fuchs, C., & Sandoval, M. (2014). *Critique, social media and the information society*. New York: Routledge/Taylor & Francis Group.

Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the streets social media and contemporary activism*. London: Pluto.

Hoffman, D. L., & Novak, T. P. (1998). Bridging the Digital Divide: The Impact of Race on Computer Access and Internet Use. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED421563.pdf>

Irak, D., & Yazıcıoğlu, O. (2012). *Türkiye ve sosyal medya*. Okuyan Us.

Jung, J.-Y., Qiu, J. L., & Kim, Y.-C. (2001). Internet Connectedness and Inequality: Beyond the “Divide.” *Communication Research*, 28(4), 507–535.

Öğütler V. (2014). *Gezi ve Sosyoloji: Nesneye Yüzleşmek, Nesneyi Kurmak*. İstanbul: Ayrıntı.

Oğuz, Ş. (2011). Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan “Prekarya”ya mı?. *Mülkiye Dergisi*, 35(271), 7-24.

Öztürk, L. (2005). Türkiye’de Dijital Eşitsizlik-Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 111–131.

Phillips, A., Couldry, N., & Freedman, D. (2010). *An ethical deficit? Accountability, norms, and the material conditions of contemporary journalism*. SAGE Publications Limited.

Selwyn, N. (2004). Reconsidering Political and Popular Understandings of the Digital Divide. *New Media & Society*, 6(3), 341–362.

SMaPP (2013). *DATA REPORT A Breakout Role for Twitter? The Role of Social Media in the Turkish Protests*. New York.

Sözalın, Ö. (2013). A Few Remarks on the Lessons of Gezi Uprising. *Badiou Studies*, 2(1), 146-151.

Standing, G. (2014). *The precariat: the new dangerous class*. London: Bloomsbury Academic.

TÜBİTAK – BİLTEN (2001). *Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması*. Ankara.

TÜİK (2009). 2009 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. Ankara.

TÜİK (2013). 2013 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. Ankara.

Vissers, S., & Stolle, D. (2013). The Internet and new modes of political participation: online versus offline participation. *Information, Communication & Society*, 1–19.

Wellman, B., Haase, A. Q., Witte, J., & Hampton, K. (2001). Does the Internet Increase, Decrease, or Supplement Social Capital?: Social Networks, Participation, and Community Commitment. *American Behavioral Scientist*, 45(3), 436–455.